

Національна академія внутрішніх справ України

На правах рукопису

Окнян Віталій Карпович

**Кримінально-правова
відповідальність за порушення правил
пожежної безпеки**

Спеціальність 12.00.08 - Кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Київ - 1997

343

00751864 (V)

Дисертацією є рукопис.

Дисертація виконана на кафедрі кримінального права Національної академії внутрішніх справ України.

Науковий керівник - член-кореспондент Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор Светлов О.Я.

Науковий консультант - кандидат юридичних наук, доцент Антипов В.І.

Офіційні опоненти:

- член-кореспондент Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор Тихий В.П.;

- кандидат юридичних наук, доцент Мельник М.І.

Провідна організація - Юридичний інститут при Одеському держуніверситеті ім.І.І.Мечникова.

Захист відбудеться " 7 " листопада 1997 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.56.01 при Національній академії внутрішніх справ України (252035, м.Київ-35, пл.Солом'янська, 1).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної академії внутрішніх справ України (252035, м.Київ-35, пл.Солом'янська, 1).

Автореферат розісланий 31 березня 1997 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

В.І.Женунтій

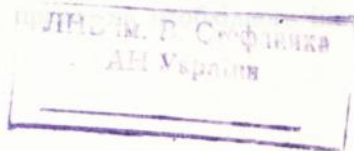
AB 37.371

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження. З розвитком науково-технічного прогресу у промисловість та сільське господарство, у повсякденний побут людей все більше надходить пожежонебезпечних речовин, матеріалів, технологічних процесів тощо. Виникнення, внаслідок порушення спеціальних правил, пожеж призводить до заподіяння величезної шкоди різноманітним формам власності, пам'ятникам історії, культури, природним та екологічним об'єктам. Але найбільш тяжкі наслідки настають при загибелі чи травмуванні людей. Лише тільки у 1996 році в Україні від пожеж загинула 2461 особа, або на 19,1% більше, ніж у 1995 році. Суспільна небезпека порушення правил пожежної безпеки посилюється тим, що це діяння нерідко прямо чи побічно пов'язано з іншими злочинами: порушеннями правил безпеки на транспорті або правил охорони праці та безпеки окремих видів робіт, необережним знищенням чи пошкодженням майна тощо. В зв'язку з цим особливого значення набувають ефективне використання кримінально-правових засобів боротьби з порушеннями правил пожежної безпеки, а також розробка й здійснення заходів з попередження таких злочинів.

Проблема відповідальності за порушення правил пожежної безпеки приверта увагу багатьох вчених-криміналістів. Окремі аспекти цієї проблеми висвітлені у роботах В.І.Борисова, Я.М.Брайніна, В.О.Володимирова, В.К.Глістина, С.П.Дмитричова, О.Н.Ігнатова, Ч.А.Мухамедова, В.П.Тихого, В.Я.Харитошкіна, Д.Ю.Юровського та деяких інших авторів. Однак незначні за обсягом ці роботи не в змозі достатньо повно охопити численні аспекти даної проблеми.

У 1985 році вийшов навчально-практичний посібник В.І.Антипова і В.М.Дмитрука "Кваліфікація органами внутрішніх справ порушень

правил пожежної безпеки", в якій вперше була здійснена спроба комплексного розгляду проблеми кримінальної відповідальності за порушення правил пожежної безпеки. Разом з тим, як довела практика минулих років, багато положень цього навчального посібника потребують уточнення. Окремі висновки та пропозиції не можна визнати достатньо обґрунтованими. Крім того, за період після видання цієї роботи слідчо-судова практика по застосуванню ст.220¹ КК висунула ряд проблем, які зовсім не розглядались у вищезгаданій публікації. Розвиток теорії кримінального права та юридична практика обумовлюють необхідність вдосконалення самої кримінально-правової норми про відповідальність за порушення правил пожежної безпеки. Разом з цим, пропозиції щодо такого вдосконалення можливо розробити лише на основі всебічного дослідження чинного законодавства, підзаконних нормативних актів та практики їх застосування, що також свідчить про актуальність теми даної дисертації.

Об'єктом вивчення у дисертації є порушення правил пожежної безпеки як соціально-правового явища, що має конкретний зміст та специфічні ознаки (суспільні, правові, кримінологічні) і відрізняється ними від інших явищ соціальної реальності.

Предметом дисертаційного дослідження виступають теоретичні положення та законодавча дефініція, що визначають поняття порушення правил пожежної безпеки; кількісні та якісні ознаки, що характеризують стан, структуру і тенденції аналізованого явища, кримінологічну характеристику порушників правил пожежної безпеки та практику реалізації норм кримінального законодавства при скоєнні цього злочину.

Цілі та завдання дослідження. Ціль дослідження полягає у тому, щоб комплексно, з позицій кримінального, кримінально-виконавчого права, кримінології, соціології, на засадах системного підходу, здійснити аналіз чинного законодавства про відповідальність за порушення правил пожежної безпеки, вивчити правозастосовчу практику по цій проблемі, розробити й внести рекомендації по удосконаленню кримінального закону, що передбачає покарання за даний злочин, внести пропозиції з удосконалення спеціально-кримінологічного попередження порушень правил пожежної безпеки.

Для реалізації вказаних цілей були виконані такі завдання:

- розкрита соціальна обумовленість кримінально-правової заборони порушення правил пожежної безпеки, що дало змогу зробити висновок про юридичну природу цього злочину, характер та ступінь його суспільної небезпеки;
- розглянути елементи та ознаки складу порушення правил пожежної безпеки за кримінальним законодавством України;
- дано юридичний аналіз кваліфікаційних ознак;
- проведено розмежування порушень правил пожежної безпеки від суміжних злочинів та інших правопорушень;
- сформульовані та обгрунтовані пропозиції з удосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність за порушення правил пожежної безпеки та практики його застосування;
- досліджено профілактичне значення ст.220¹ Кримінального кодексу України, що дало змогу розробити пропозиції з попередження злочинного порушення правил пожежної безпеки.

Методологічну та методичну основу дослідження складають положення науки соціології про сутність суспільних відносин, їх змісту, структури і ролі права як необхідного інс-

трументу для охорони найважливіших інтересів людей в їх життєдіяльності. Керуючись діалектичним методом пізнання соціальних та правових явищ і процесів, автор під час дослідження використовував й такі наукові методи, як системний, історичний, логіко-юридичний, порівняльно-правовий та статистичний.

Загальні висновки та положення роботи базуються на дослідженні значного обсягу монографічної літератури, наукових статей, публікацій у періодичних виданнях, вивченні кримінального, кримінально-процесуального, цивільного, адміністративного, господарчого законодавства України, а також кримінального законодавства окремих зарубіжних країн. Проаналізовані публікації з історії держави та права, кримінології, філософії, соціології, психології, а також різноманітні нормативні матеріали (правила, інструкції, положення), що регулюють порядок використання у промисловості та побуті пожежонебезпечних речовин і матеріалів.

Емпіричну базу дослідження складає інформація, одержана при вивченні за спеціальною анкетною усіх кримінальних справ, розглянутих судами України за 1989-1990 роки (всього вивчено 32 кримінальні справи). Крім того, здійснено вибіркове вивчення більше ніж 40 кримінальних справ за 1991-1996 роки. В роботі використані матеріали статистики Управління державної пожежної охорони МВС України, аналіз діяльності правоохоронних органів по попередженню порушень правил пожежної безпеки, керівні роз'яснення Пленумів Верховного Суду України.

Наукова новизна дисертації полягає насамперед в тому, що вона є першим в Україні дисертаційним дослідженням проблем кримінальної відповідальності за порушення правил пожежної безпеки.

В дисертації викладені наступні нові положення, що виносяться на захист:

1) Обґрунтування соціальної обумовленості кримінально-правової заборони порушення правил пожежної безпеки (ст.220¹ КК) та головних її чинників.

2) Визначення безпосереднього об'єкта складу порушення правил пожежної безпеки як відносин, що обумовлені використанням для задоволення суспільних потреб пожежонебезпечних речовин і матеріалів.

3) Більш повне виявлення ознак пожежонебезпечних речовин, порушення правил поведінки з якими і викликає необхідність кримінально-правової охорони пожежної безпеки.

4) Розкриття змісту правил пожежної безпеки. Обґрунтування належності до них не тільки вимог, спрямованих на попередження пожеж, але також і норм, що передбачають захист від пожеж, та організаційно-технічних норм.

5) Обґрунтування висновку про нормативний характер правил пожежної безпеки, що порушуються винною особою.

6) Аналіз і тлумачення поняття "порушення правил пожежної безпеки". Доведення, що воно охоплює дію чи бездіяльність, що виявляються у невиконанні або неналежному виконанні правил пожежної безпеки.

7) Визначення наслідків порушення правил пожежної безпеки, розкриття їх змісту та кваліфікації. Доведення наявності такого специфічного наслідку, як зниження рівня пожежної безпеки. Обґрунтування висновку, що окрім майнових збитків, смерті та травмування людей до наслідків аналізуемого злочину належить заподіяння шкоди економічній діяльності підприємств, установ, організацій, а також природним багатствам, історичним та культурним цінностям суспільства.

8) З'ясування можливих варіантів психічного ставлення винної особи до факту порушення правил пожежної безпеки та наступних наслідків. Обґрунтування положення, що при такому специфічному наслідку як зниження рівня пожежної безпеки злочин може скоюватися із непрямим умислом.

9) Визначення суб'єктів злочину, передбаченого ст.220¹ Кримінального кодексу України.

10) Подальший розвиток практичних рекомендацій щодо кваліфікації порушення правил пожежної безпеки в складних випадках, коли треба розмежувати цей злочин з адміністративними чи суміжними правопорушеннями або подолати конкуренцію кримінально-правових норм чи застосувати кваліфікацію за сукупністю злочинів.

11) Обґрунтування пропозицій щодо удосконалення практики застосування покарання за порушення правил пожежної безпеки

12) Внесення рекомендацій щодо удосконалення диспозиції ст.220¹ КК України та, з їх урахуванням, пропонування нової редакції цієї кримінально-правової норми.

13) Обґрунтування результатів кримінологічного аналізу особистості порушника правил пожежної безпеки, визначення змісту антисуспільного інтересу, що обумовлює це діяння, та ролі конкретної ситуації і умов, що призводять до реалізації пожежної небезпеки у шкідливі наслідки. Уточнення об'єкта попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки, окреслення кола заходів профілактики цього правопорушення.

Теоретична та практична значимість одержаних результатів дослідження полягає в тому, що його висновки та пропозиції доповнюють теоретичну базу шляхом подальшої розробки (на засадах сучасної концепції кримінально-правової і кримінологі-

чної політики) юридичних термінів та ознак складу порушення правил пожежної безпеки; створюють додаткові можливості для кримінологічного аналізу причин та умов, що сприяють вчиненню цього злочину та розробки рекомендацій щодо його ефективного попередження; мають за мету спрямовувати практику застосування законодавства, що передбачає відповідальність за порушення правил пожежної безпеки; можуть бути використані при опрацюванні глави про злочини проти суспільної безпеки проекту нового Кримінального кодексу України, для вдосконалення ст.220¹ чинного КК, при викладанні курсу Особливої частини кримінального права, підготовці підручників і посібників, а також у науково-дослідній роботі курсантів, слухачів та студентів.

Апробація результатів дослідження. Висновки та загальні положення дисертації викладені у трьох опублікованих працях, а також повідомлені на науково-практичній конференції Національної академії внутрішніх справ України "Проблеми підготовки юристів в умовах становлення правової держави". Основні пропозиції з удосконалення практики застосування кримінально-правової норми про відповідальність за порушення правил пожежної безпеки знайшли своє відображення в узагальненні, що було направлено до Верховного Суду України і використано ним у своїй роботі та аналітичних документах.

Структура дисертації складається із вступу, двох поділених на шість параграфів глав, висновку, списку використаної літератури та додатків.

Основний зміст роботи

У "Вступі" обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються його об'єкт, предмет, цілі, завдання, структура, методологічна основа, наукова новизна та практична значимість, формулюються положення, що виносяться на захист.

Глава 1 - "Кримінально-правова характеристика порушення правил пожежної безпеки" - присвячена висвітленню соціальних та правових питань існування правової заборони порушення правил пожежної безпеки, розгляду об'єктивних та суб'єктивних ознак складу даного злочину. Ця глава відкривається параграфом 1.1 "Соціальна обумовленість кримінально-правової заборони порушення правил пожежної безпеки", в якому дається стислий аналіз найбільш суттєвих чинників, що обумовлюють необхідність запровадження кримінальної відповідальності за даний злочин. У числі таких чинників вказані: а) суспільно-економічний; б) нормативний; в) кримінологічний; г) історичний.

Розглядаючи важливість соціально-економічного чинника, що обумовлює необхідність існування даної норми, автор звертає увагу на суспільно небезпечні наслідки порушення правил пожежної безпеки, в зв'язку з чим функції по її забезпеченню держава бере на себе. Розкривається зміст цих функцій як важливого елемента життєдіяльності суспільства.

Аналіз нормативного чинника, котрий пов'язує кримінально-правову заборону з порушенням правил пожежної безпеки, показує, що він насамперед визначається нормами Конституції України, Закону про пожежну безпеку та галузевого законодавства, які регулюють основи забезпечення пожежної безпеки, охорони життя й здоров'я громадян, національного багатства та довкілля.

Кримінологічний чинник характеризується підвищеною суспільною небезпекою порушення правил пожежної безпеки. Сутність цього порушення полягає у тому, що воно спричиняє або утворює загрозу спричинення істотної шкоди охороняємим кримінальним законом суспільним відносинам. Суспільна небезпека даного злочину визначається також його розповсюдженістю та латентністю.

Розглядаючи історичні передумови криміналізації порушення правил пожежної безпеки, автор відзначає, що відповідальність за це діяння з'являється у Київській Русі під час становлення феодалних відносин. Економічний та соціальний розвиток кожної наступної суспільної формації обумовлює і розвиток кримінальної відповідальності за порушення правил пожежної безпеки. На сучасному етапі в Україні проблемі захисту відносин пожежної безпеки надається значна увага. Про це свідчать і прийнятий у 1993 році Верховною Радою України "Закон про пожежну безпеку", і введення в дію у 1995 році Міністерством внутрішніх справ України нових Правил пожежної безпеки в Україні, і робота, що проводиться у країні щодо перегляду та вдосконалення нормативної бази по забезпеченню відносин пожежної безпеки.

Параграф 1.2 - "Характеристика об'єктивних ознак порушення правил пожежної безпеки" - присвячений аналізу **об'єкта і предмета** даного злочину та його об'єктивної сторони. Дисертант дотримується загальнопоширеної в теорії позиції, що об'єкт злочину поділяється на загальний, родовий (спеціальний) та безпосередній. Загальним об'єктом злочину вважається сукупність суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом.

При розгляді родового об'єкта злочинних порушень правил пожежної безпеки - відносин суспільної безпеки, автор формулює

своє поняття безпеки як природних або штучних умов, що охороняються людиною та забезпечують необхідну їй кількісну та якісну незмінність або стабільність перебування (функціонування) різноманітних явищ, речовин та енергій.

Звертаючи увагу на те, що глава X Кримінального кодексу України складається з кількох груп злочинів з неоднаковими родовими об'єктами, дисертант пропонує виділити у самостійні глави Кримінального кодексу злочини проти суспільної безпеки та злочини проти народного здоров'я.

Якщо правила пожежної безпеки регламентують діяльність людини, то сама пожежна безпека - це практика виконання вимог цих нормативних документів щодо безпечного використання у суспільстві пожежонебезпечних речовин та матеріалів. Безпосереднім об'єктом даного злочину є суспільні відносини пожежної безпеки, що виникають при дотриманні вимог спеціальних правил і характеризуються безпекою для громадян, національного багатства та довкілля.

Предметом відносин пожежної безпеки виступають пожежонебезпечні речовини, що характеризуються такими головними ознаками, як підвищена загальна небезпека, спеціалізоване призначення та особливий правовий режим.

Аналіз **об'єктивної сторони** даного злочину дає змогу визначити, що до правил пожежної безпеки належать різноманітні норми, спрямовані на попередження пожеж (правила попередження пожеж), на захист від пожеж (правила протипожежного захисту) та на організаційно-технічне забезпечення попередження пожеж та захисту від них (організаційно-технічні протипожежні правила). Змістом правил пожежної безпеки обумовлюються спосіб та механізм їх порушення. Порушення правил пожежної безпеки як злочин

- це дія чи бездіяльність, що знаходять втілення в невиконанні або неналежному виконанні правил пожежної безпеки, тобто нормативних вимог з попередження пожеж, протипожежного захисту та організаційно-технічного забезпечення пожежної безпеки.

З огляду на зміст безпосереднього об'єкта даного злочину можна зробити висновок, що будь-яке порушення правил пожежної безпеки призводить насамперед до зниження рівня пожежної безпеки, яке й виступає як своєрідний та обов'язковий наслідок вчиненого діяння.

Аналіз дослідницького матеріалу підтверджує висновок, що пожежа як наслідок, обумовлений законодавцем у ч.2 ст.220¹ КК України, являє собою безконтрольне горіння, що призводить до будь-яких збитків (матеріальних чи нематеріальних). До інших тяжких наслідків порушення правил пожежної безпеки за ч.2 ст.220¹ КК належать заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом чи більше особам, заподіяння значної матеріальної шкоди державним або громадським організаціям чи громадянам, а також заподіяння значної шкоди культурним, історичним цінностям або значних екологічних збитків.

Аналіз судової практики дозволив зробити висновок, що наслідки порушення правил пожежної безпеки за ч.2 та 3 ст.220¹ КК України можуть настати не тільки через діяння, яке безпосередньо призвело до пожежі (порушення правил попередження пожеж), але й також через порушення, яке само до пожежі безпосередньо не призвело, але спричинило людські жертви та інші тяжкі наслідки через пожежу, що виникла за інших обставин (порушення правил протипожежного захисту або організаційно-технічних протипожежних правил).

На підставі аналізу причинного зв'язку стосовно даного злочину вважається доцільним використання теорії необхідного заподіяння, котра дозволяє розробити практичні рекомендації щодо встановлення причинного зв'язку у складних випадках, зокрема: заподіяння пожежі або інших наслідків порушення правил пожежної безпеки, що передбачені законом, двома та більше особами; втручання у розвиток причинно-наслідкового зв'язку дій третіх осіб, природних сил, закономірностей функціонування механізмів, іншої техніки тощо.

У параграфі 1.3 - "Зміст суб'єктивних ознак порушення правил пожежної безпеки" - розглядаються суб'єктивна сторона та суб'єкт даного злочину.

Аналіз суб'єктивної сторони порушення правил пожежної безпеки, основою якого було вивчення судової практики та конструкції кримінально-правової норми, дозволяє зробити висновок про такі варіанти винного ставлення суб'єкта до цього злочину. По-перше, він може бути вчинений з необережності - злочин, що передбачений чч. 1, 2 та 3 ст.220¹ КК. По-друге, він може бути вчинений з побічним умислом - злочин, що передбачений ч.1 ст.220¹ КК. По-третє, це порушення може бути вчинено із складною (змішаною) формою вини - чч.2 та 3 ст.220¹ КК.

Так, при вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст.220¹ КК, суб'єкт усвідомлює суспільну небезпеку свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачає безсумнівний наступ зниження рівня пожежної безпеки і свідомо допускає таке зниження, тобто діяння суб'єкта у даному випадку характеризується побічним умислом (наприклад, при палінні на бензосховищі). Злочин, передбачений ч.1 ст.220¹ КК, може бути вчинений і з необережності. При самовпевненості суб'єкт, розраховуючи на свій виробничий або жит-

тевий досвід, знання умов конкретного підприємства чи ділянки, порушує вимоги правил пожежної безпеки, легковажно сподіваючись, що це порушення не призведе до зниження рівня пожежної безпеки або загрози виникнення пожежі. Злочинна самовпевненість має також місце у випадках, коли винна особа, не маючи спеціальних пізнань та підготовки і усвідомлюючи це, все ж таки береться за виконання окремих специфічних робіт. Розрахунок на власний досвід або якісь умови не справджується і порушення правила пожежної безпеки призводить, як годиться, до зниження рівня пожежної безпеки.

При розгляді суб'єктивної сторони злочинів, що передбачені чч. 2 та 3 ст.220¹ КК, треба аналізувати психічне ставлення суб'єкта до таких різних суспільно небезпечних наслідків, як зниження, з одного боку, рівня пожежної безпеки, а з другого - виникнення пожежі, заподіяння нею людських жертв чи інших тяжких наслідків. У випадках побічного умислу по відношенню до зниження рівня пожежної безпеки психічне ставлення до можливого виникнення пожежі, заподіяння людських жертв та інших тяжких наслідків може характеризуватися лише необережністю у вигляді злочинної самовпевненості. Суб'єкт передбачає можливість виникнення пожежі, загибелі людей і інших тяжких наслідків, але розраховує на їх уникнення завдяки яким-небудь обставинам. Тобто у таких випадках ми можемо казати про подвійну (змішану) форму вини - побічний умисел по відношенню до такого наслідку, як зниження рівня пожежної безпеки та злочинна самовпевненість до виникнення пожежі і заподіяння, внаслідок цього, людських жертв чи значних матеріальних збитків.

У тих випадках, коли винна особа порушує протипожежні правила і не передбачає можливості зниження рівня пожежної безпеки

та наступу інших шкідливих наслідків, хоча могла та повинна була б їх передбачити, має місце злочинна недбалість. Питання про те, чи могла особа передбачити наступ суспільно небезпечних наслідків (об'єктивний критерій недбалості) вирішується з урахуванням обов'язків, що покладаються на працюючих в пожежонебезпечних установах осіб, а також на осіб, що користуються пожежонебезпечними речовинами у побуті. Суб'єктивний критерій недбалості означає, що винна особа за своїми індивідуальними якостями й за конкретних умов, у яких вона діяла, мала реальну можливість передбачити зниження рівня пожежної безпеки та наступ інших суспільно небезпечних наслідків вчиненого порушення.

Мотиви та ціль (мета) порушення правил пожежної безпеки не є обов'язковими ознаками даного складу злочину, але вони впливають на суспільну небезпеку діяння, а тому їх з'ясування має важливе значення для ухвалення справедливого та обгрунтованого вироку.

До кола **суб'єктів** даного злочину належать посадові особи підприємств, організацій, установ, де вчинені порушення правил пожежної безпеки; рядові працівники цих підприємств, установ, організацій, а також сторонні особи. Автором пропонуються певні критерії, що дозволяють зробити висновок про можливість чи неможливість вчинення вищезгаданими особами порушення правил пожежної безпеки.

Глава 2 - "Спеціальні питання кримінальної відповідальності за порушення правил пожежної безпеки" - присвячена висвітленню проблем розмежування порушення правил пожежної безпеки від інших правопорушень, призначення покарання за даний злочин та ефективності заходів щодо попередження цього делікту.

У параграфі 2.1 - "Розмежування злочинних порушень правил пожежної безпеки від адміністративних правопорушень та суміжних злочинів" - автором пропонується подальше обґрунтування критеріїв вирішення зазначеної проблеми.

Відповідно до **ст.175 Кодексу України про адміністративні правопорушення** порушення або невиконання встановлених правил пожежної безпеки тягне за собою попередження або накладення штрафу на громадян чи на посадових осіб. Кримінальна відповідальність за ч.1 ст.220¹ КК настає у випадках повторного скоєння вищезазначеного правопорушення при наявності адміністративного стягнення за перше порушення. Строк обчислення наявності адміністративного стягнення залежить від його виду, а тривалість відповідає терміну, із закінченням якого особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню (ст.39 Кодексу України про адміністративні правопорушення), тобто протягом року з дня закінчення виконання адміністративного стягнення.

При розмежуванні злочинного порушення правил пожежної безпеки і порушення вимог законодавства про охорону праці (ст.135 КК) належить керуватись змістом порушених правил. При порушенні загальних правил охорони праці та техніки безпеки діяння треба кваліфікувати за ст.135 КК. При порушенні спеціальних правил пожежної безпеки діяння охоплюються ст.220¹ КК.

При розмежуванні порушення правил пожежної безпеки із злочином, що передбачений **ст.218 КК** (порушення правил гірничих робіт), треба здолати конкуренцію загальної та спеціальної норм. У зв'язку з цим порушення правил пожежної безпеки при здійсненні гірничих робіт треба кваліфікувати за ст.218 КК.

Для правильного розмежування порушень правил пожежної безпеки із злочином, що передбачений **ст.219 КК** (порушення правил при виконанні будівельних робіт), треба мати на увазі зміст порушених правил. При порушенні будівельних і санітарних правил діяння слід кваліфікувати за **ст.219 КК**. Якщо ж при виконанні будівельних робіт мало місце порушення правил пожежної безпеки, то необхідне застосування **ст.220¹ КК**.

При порушенні правил пожежної безпеки на вибухонебезпечних підприємствах чи у вибухонебезпечних цехах треба (в залежності від обставин діяння) або подолати конкуренцію загальної і спеціальної норм, або застосувати правило про сукупність. В загальному плані можливі такі рішення: порушення правил пожежної безпеки на вибухонебезпечних підприємствах (цехах) кваліфікується тільки за **ч.1** чи **ч.2 ст.220 КК**, якщо була загроза вибуху або вибух мав місце; те ж саме порушення, що заподіяло крім цього пожежу, повинно кваліфікуватися за правилом ідеальної сукупності - за **ч.1** або **ч.2 ст.220 КК** та додатково за **ч.2** або **ч.3 ст.220¹ КК** залежно від наслідків.

Порушення правил пожежної безпеки посадовою особою внаслідок зловживання владою або службовим станом чи недбалого або несумлінного ставлення до своїх обов'язків утворює конкуренцію загальної (**ст. 165** чи **ст.167 КК**) та спеціальної (**ст.220¹ КК**) кримінально-правових норм. З огляду на це подібні правопорушення належить кваліфікувати за **ст.220¹ КК** як порушення правил пожежної безпеки.

Розмежування порушення правил пожежної безпеки, що завдало матеріальну шкоду (**ч.2** та **3 ст.220¹ КК**), і необережного знищення або пошкодження державного чи колективного майна (**ст.90 КК**) треба проводити, виходячи з аналізу об'єктів зазначених зло-

чинів. Якщо необережне знищення (пошкодження) державного чи колективного майна здійснено за умов відсутності ознак злочину проти суспільної безпеки, то таке діяння треба кваліфікувати за ст.90 КК. Якщо те ж саме діяння містить ознаки злочину проти суспільної безпеки, то застосовується ст.220¹ КК або відповідна стаття Кримінального кодексу, що передбачає відповідальність за порушення вимог спеціальних правил використання інших загально-небезпечних речовин та предметів.

При розмежуванні порушення правил пожежної безпеки, що завдало матеріальну шкоду (чч.2 та 3 ст.220¹ КК), і умисного знищення чи пошкодження державного або колективного майна (ст.89 КК), а також індивідуального майна громадян (ст.145 КК) необхідно звертатися до суб'єктивної сторони цих злочинів. Якщо була виявлена умисна форма вини особи, яка порушила правила пожежної безпеки й спричинила внаслідок виникнення пожежі матеріальну шкоду, то треба застосовувати ст.89 КК або ст.145 КК. Якщо винна особа передбачала можливість матеріальних збитків внаслідок порушення правил пожежної безпеки, але розраховувала на попередження шкідливих наслідків (необережна форма вини), то у таких випадках необхідне застосування ст.220¹ КК.

У параграфі 2.2 "Призначення покарання за злочинні порушення правил пожежної безпеки" - на основі узагальнення судової практики виявлено важливість всебічного з'ясування та вірної оцінки характеру і ступеня суспільної небезпеки порушення правил пожежної безпеки як необхідної умови при обранні того чи іншого виду покарання за цей злочин.

Головними обставинами при з'ясуванні ступеня суспільної небезпеки вчиненого порушення є форми і вид вини, мотиви злочину, інші об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу. Призначення

покарання може також бути справедливим і обґрунтованим лише за умови обов'язкового урахування обставин справи, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність. У той же час практика застосування ст.44 КК при визначенні покарання за злочинне порушення правил пожежної безпеки свідчить про те, що судами "винятковими" пом'якшуваними умовами визнаються пересічні, типові для даного злочину такі обставини, як похилий вік, наявність утриманців, добровільне відшкодування завданих збитків, щире розкаяння, перша судимість, наявність клопотання про передачу винного на поруки громадській організації або трудовому колективові тощо. При цьому судами нерідко не враховується наявність обставин, що обтяжують відповідальність.

При індивідуалізації покарання за порушення правил пожежної безпеки має значення вибір конкретного виду та міри покарання особам, засудженим за ст.220¹ КК. Окреме місце серед покарань, що передбачені санкцією кримінально-правової норми, посідає позбавлення волі. Але, як показує аналіз судової практики, цей вид покарання судами застосовується недостатньо, а при його застосуванні термін позбавлення волі не перевищує у більшості випадків одного-двох років. Разом з цим загальновідомо, що короточасні строки позбавлення волі мають ряд суттєвих недоліків. Суттєву питому вагу серед покарань за даний злочин становлять виправні роботи без позбавлення волі (понад 43% від загальної кількості осіб, засуджених за ст.220¹ КК).

Узагальнення судової практики виявило, що у випадках порушення правил пожежної безпеки посадовими особами при ухваленні вироку майже зовсім не застосовується таке додаткове покарання, як позбавлення права займати певні посади чи займатися певною діяльністю. Проте (як відзначають фахівці) особа, яка

займає керівну посаду, скоєнням злочину довела або свою неспроможність займати цю посаду, або що вона здатна проігнорувати посадові обов'язки заради інших цілей. Тому з метою підвищення ефективності кримінально-правових засобів боротьби із таким злочином вважається доцільним як додаткове покарання частіше застосовувати до винних осіб позбавлення права займати певну посаду чи займатися певною діяльністю.

Порушення правил пожежної безпеки, що призвело до виникнення пожежі, характеризується, у більшості випадків, заподіянням значної матеріальної шкоди державним установам чи окремим громадянам. Проте слідчими органами й судами не завжди приймаються відповідні заходи щодо відшкодування винними особами збитків, що були заподіяні пожежою. Цим самим порушуються вимоги Верховного Суду України про те, що при розгляді кримінальних справ суди повинні приділяти серйозну увагу цивільному позову як важливому засобу охорони майнових інтересів державних та громадських установ, підприємств і організацій, що зазнали шкоди від пожежі, а також майнових інтересів окремих громадян.

Параграф 2.3 - "Окремі питання попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки" - починається із загальної кримінологічної характеристики цього делікту. Відзначається, що стан, структура та динаміка порушень правил пожежної безпеки за 1989-1996 роки мають несприятливий вигляд. Зростають щорічні матеріальні збитки від пожеж, збільшується кількість загиблих та травмованих під час пожеж людей. Розповсюдженість злочинних порушень правил пожежної безпеки (як і більшості необережних злочинів) лише частково відображається статистичними даними, тому значна їх частина залишається латентною. Все це обумовлює необхідність виявлення причин та умов, що

сприяють такого роду злочинам та розробки заходів з їх попередження.

Заходи з попередження порушень правил пожежної безпеки повинні розроблятися та втілюватися у життя з огляду на особливості особи, яка порушила правила пожежної безпеки, а також на антисуспільні інтереси та умови, що сприяли вчиненню злочину.

Вивчення анкетних даних про порушників правил пожежної безпеки показує, що майже третина з них характеризується негативно. Антисуспільні інтереси, що спонукали вчинення порушення правил пожежної безпеки, поділяються на: а) особисті корисливі інтереси; б) особисті не корисливі, але такі, що суперечать суспільним інтересам; в) невірно сприйняті виробничі інтереси; г) уявні інтереси престижного характеру. Разом з цим, антисуспільні інтереси, як причини вчинення злочину, можуть викликати негативні наслідки, якщо для цього існують відповідні умови. В даному випадку ними є умови, що пов'язані з особою та поведінкою людини; характеристикою пожежонебезпечних речовин і матеріалів, виробничих та побутових умов; недоліками у діяльності державних органів.

Попередження порушень правил пожежної безпеки - це, насамперед, діяльність державних органів та громадських організацій по вихованню суспільно корисних інтересів і потреб у громадян, виявленню обставин, що сприяють вчиненню даного злочину та розробці заходів з їх усунення. Під методами попередження порушень правил пожежної безпеки слід розуміти сукупність засобів виявлення причин та умов злочинної поведінки, а під заходами - сукупність конкретних дій з їх нейтралізації.

Попереджувальні заходи поділяються на загально-соціальні та спеціальні (індивідуальні). До загальних заходів належать соціа-

льно-економічні, культурно-виховні та інженерно-технічні. Вони здійснюються під час вирішення великомасштабних завдань, що стоять перед суспільством, та створюють відповідні передумови до усунення обставин вчинення даного злочину.

За характером спеціальні заходи попередження порушень правил пожежної безпеки поділяються на групи: а) заходи, що вживаються до винної особи; б) заходи, що вживаються з метою попередження окремого злочину; в) заходи, що вживаються для усунення обставин та умов, які сприяють злочинним порушенням правил пожежної безпеки.

За змістом заходи попередження порушень правил пожежної безпеки поділяються на організаційні, економічні, правові, виховні, технічні. При цьому треба відзначити необхідність їх комплексного, взаємозв'язаного та взаємокоординованого застосування.

Висновок

У "Висновку" даються відомості про загальні підсумки дисертаційного дослідження, вказуються головні кримінально-правові та кримінологічні проблеми, від вирішення яких залежить підвищення ефективності боротьби із порушенням правил пожежної безпеки, запропонована нова редакція диспозиції ст.220¹ Кримінального кодексу України, даються пропозиції щодо удосконалення діяльності з попередження порушень правил пожежної безпеки та практики призначення покарання за цей злочин.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації:

1. К вопросу об уголовно-правовой оценке последствий пожаров // Проблемы борьбы с преступлениями в сфере экономики: Межвузовский сборник научных трудов.- К., 1990.- С.162-166.
2. Порухенням правил пожежної безпеки - безпомилкову судову оцінку//Рад.право.-1991.-№5.-С.21-24 (у співавторстві з Маляренко В.Т.).
3. Субъект нарушения правил пожарной безопасности и учет некоторых его признаков в правоприменительной деятельности и при изучении курса уголовного права // Проблемы подготовки юристов в условиях правового государства.- К., 1992.- С.34-40 (у співавторстві з Антиповим В.І.).

Анотації

Окнян В.К. Кримінально-правова відповідальність за порушення правил пожежної безпеки.(Рукопис). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук по спеціальності 12.00.08 - Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 1997.

Дисертація присвячена питанням удосконалення кримінально-правової відповідальності за порушення правил пожежної безпеки. У роботі дано юридичний аналіз складу цього злочину, визначені його кваліфікуючі ознаки. Сформульовані пропозиції та рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: порушення правил, пожежна безпека, кримінально-правова відповідальність.

Окнян В.К. Уголовно-правовая ответственность за нарушение правил пожарной безопасности. (Рукопись). Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 - уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Национальная академия внутренних дел Украины. Киев, 1997.

Диссертация посвящена вопросам совершенствования уголовно-правовой ответственности за нарушение правил пожарной безопасности. В работе дается юридический анализ состава этого преступления, определены его квалифицирующие признаки. Формулируются предложения и рекомендации по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: нарушение правил, пожарная безопасность, уголовно-правовая ответственность.

Oknyan V. K. Criminal-Law Liability for Breaking the Fire-Security Requirements. - Manuscript. The thesis of candidate of law by speciality 12. 00. 08 - criminal law and criminology; criminal-executive law . National Academy of Internal Affairs of Ukraine . - Kiev , 1997.

The thesis is dedicated to investigation of legal aspects of criminal liability for breaking the fire-security requirements. The legal expertise of this crime is given as well as the research of identification of these crime indications.

Recommendations and proposals on legislation improvement are formulated.

Key words : breaking the requirements, fire-security, criminal-law liability.

Підп. до друку 12.03.97
Тираж 100

Умов. друк.арк. 1,7
Замовлення 579

ПВКЛ "Укртінпроект", 252680, Київ-57, вул. Ежена Потьє, 12

435288

AB 37.371

AB 37.371